

FAMILIA ÎN ÎNVĂȚĂTURA SOCIALĂ A PAPEI LEON AL XIII-LEA

Nadia-Elena Văcaru^[1]

Rezumat

Fără a ignora aportul școlilor de sociologie, precum și cel al institutelor de științe experimentale, studii ce au influențat, prin teoria lor, acțiunea guvernelor în ceea ce privește familia, se remarcă, în mod constant, implicarea Bisericii, mereu atentă la aspecte de importanță vitală pentru oameni, implicare exprimată de pontifi sub forma alocuțiunilor, a enciclicelor și a radio-mesajelor. Articolul relevă interesul față de instituția familiei exprimat în învățătura socială a Papei Leon al XIII-lea, primul Pontif modern care s-a pronunțat în mod ferm și radical ca apărător al familiei și al căsătoriei creștine, conștientizând noile progrese epocale care duceau spre secarea principalei rădăcini religioase a acestora. Referitor la căsătorie, papa Leon nu a încetat niciodată să lupte pentru absoluta demnitate sacramentală, care trebuia să rămână în unica competență a Bisericii.

Cuvinte cheie: *doctrină socială, persoana umană, sacrament, demnitate, indisolubilitate.*

Încă de la nașterea sa, Biserica a intervenit în mod concret în diferite situații și contexte socio-economice ale vieții oamenilor^[2]. De-a lungul secolelor, se poate observa cum această intervenție a avut un caracter continuu, dezvoltându-se și asumându-și forme diverse. În consecință, Învățătura socială a Bisericii asupra familiei este caracterizată de o accentuată dimensiune istorică, impusă de diversitatea momentelor în care au fost elaborate documentele respective precum și de natura însăși a Magisteriului social. Fiind vorba despre un ansamblu teoretico-practic, rod al unei dialectici între Evanghelie și viață, principii permanente și momente istorice, teorie și practică, această Doctrină socială

[1] Asist. cercet. dr., Departamentul de Cercetare al Facultății de Teologie Romano-Catolică, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, Str. Al. Lăpușneanu nr. 14, tel. +40 23201739, e-mail: nadiavacaru@yahoo.fr.

[2] Cf. Frosini G., *Il pensiero sociale dei Padri*, Queriniana, Brescia, 1996.

a Bisericii nu se încheie într-o construcție rigidă și definitivă de cunoștințe, dar dă dovadă de o dezvoltare istorică, prin intermediul comparațiilor cu schimbarea instituțiilor, a ideologiilor, a mișcărilor culturale, a ideilor religioase, precum și cu viziunile asupra grupului social și a instituției familiale^[1].

Ultimele secole ale învățăturilor Bisericii stau sub semnul unei adevărate dezvoltări, influențate și de afirmarea unei noi culturi, sub impactul a două ample și complexe fenomene: civilizația industrială (mai ales în aspectele socio-economice), precum și Revoluția franceză și socialism (din perspectivă ideologică). Astfel, procesul de industrializare, care a avut originile în țările protestante din nordul Europei și în America de Nord, și care s-a difuzat ulterior în toate țările catolice din Europa, pune Biserica în fața a două fenomene: încălcarea drepturilor persoanei umane (prin exploatarea excesivă a muncitorilor) și mișcarea ideologică profund anti-religioasă reprezentată de socialism.

Această nouă cultură, revoluționând viziunea asupra lumii și a vieții, influențează și valorile tradiționale ale căsătoriei și familiei. În abordarea acestor aspecte, se remarcă o tot mai accentuată contestare laicizată, care favorizează căsătoria civilă, refuzul indisolubilității căsătoriei, legalizarea divorțului, negarea competențelor Bisericii în domeniul matrimonial, revoluția demografică, controlul artificial al nașterilor, legalizarea avortului, libertinajul sexual.

În contextul schimbărilor politice care au marcat secolul al XIX-lea, Biserica a fost degrevată de *puterea temporală*, astfel încât acum avea libertatea de a interveni în problemele socio-economico-politice ale lumii, fără ca intervenția ei să fie înțeleasă ca fiind din partea unui stat ce se pronunță în favoarea propriilor interese. În consecință, în ultimii ani ai lungului pontificat al papei Pius al IX-lea (1846-1878), Biserica putea interveni în chestiunile sociale prin autoritatea conferită de *forța morală*.

Învățătura socială a Bisericii are o orientare profundă către acțiune socială. Această acțiune nu se realizează prin intermediul considerațiilor filosofice și etice, însă printr-un discernământ evanghelic al realității: această metodă trebuie exercitată în mod comunitar, de către

[1] Cf. Tosso M., *Famiglia, Lavoro e Società*, Las, Roma, 1994, p. 27.

toate componentele Bisericii^[1]. Având o conștiință puternică asupra „valorilor în discuție, valori fundamentale precum cele care privesc persoana, viața, familia, munca și dreptatea socială, Biserica se simte nu numai îndreptățită să intervină, dar chiar îndatorată să-și exprime propria judecată, luând asupra sa greutățile familiilor și ale muncitorilor și oferind, dacă este necesar, orientări”^[2].

În învățătura socială a Bisericii există un corpus considerabil de abordări teoretico-practice despre familie, deși pontifi nu s-au preocupat de a oferi lucrări sistematice și cuprinzătoare (din perspective etice, politice și culturale), ci mai mult principii de reflectare, criterii de judecată și directive de acțiune, dar și orientări socio-pastorale (chiar dacă nu întotdeauna bine structurate din punct de vedere tematic). Astfel, în învățăturile lor despre familie, suveranii pontifi s-au străduit să ofere numeroase orientări socio-pastorale, chiar dacă nu întotdeauna au fost tematizate. Cu toate acestea, până la Conciliul Vatican II, nu se poate distinge un *proiect pastoral asupra familiilor*^[3] în sens concret, așa cum poate fi remarcat în documentele papei Ioan Paul al II-lea.

Din învățăturile sociale ale Bisericii asupra realităților familiei se poate observa continuitatea-discontinuitatea istorică a finalităților căsătoriei, a terminologiei, a conceptelor de procreare, sexualitate, precum și perspectiva asupra familiei ca instituție, asupra condiției femeii, a raporturilor dintre părinți și copii. În documentele pontificale se observă o legătură strânsă între viața familială și muncă: inter-relaționarea lor, fondată pe aspirația omului către o împlinire onestă din punct de vedere material și moral, constituie secretul dezvoltării națiunilor, al progresului acestora: *„Munca este fundamentul pe care se formează viața familială, care este un drept natural și o vocație a omului. Aceste două cercuri de valori – unul comun muncii, celălalt consecvent caracterului familial al vieții umane – trebuie să se unească în mod corect, și să*

[1] Cf. Toso M., *op.cit.*, p. 139.

[2] Anfossi G., *Famiglia e Lavoro, Un crocevia*, (lucrare colectivă, ediție îngrijită de PIEM-ME), Casale Monferrato, Alessandria, 1995, p. 17.

[3] Prin proiect pastoral se înțelege un demers constituit din două etape: premise (unde sunt precizate ideile de referință, precum și viziunea antropologică și teologică) și propunerea de intervenție (concretizare a premiselor) (cf. Anfossi G., *op.cit.*, pp. 14-15).

se întrepătrundă corect”^[1]. De asemenea: „...trebuie să amintim și să afirmăm că familia constituie unul dintre cele mai importante puncte de referință, în funcție de care trebuie să se formeze ordinea socio-etică a muncii umane”^[2].

Sfânta Scriptură se deschide cu episodul creării bărbatului și femeii după chipul și asemănarea lui Dumnezeu (*Gen 1,26-27*) și se încheie cu viziunea nunții Mielului (*Ap 19,7,9*). În întreaga Sfântă Scriptură se vorbește despre căsătorie și despre misterul ei, despre întemeierea ei, originea, sensul și scopul pe care i le-a dat Dumnezeu, despre diferitele realizări, dar și despre greutățile ei, izvorâte din păcat, precum și despre reînnoirea ei în Domnul (*1 Cor 7,39*). În viziune biblică, relațiile de familie se bazează pe ceea ce Biblia afirmă despre Dumnezeu ca părinte în relația Lui cu copiii lui Israel și despre Cristos ca mire în relația Lui cu Biserica, mireasa Sa. Versetele-cheie extrase în mod tipic din diferite pasaje biblice al căror subiect este familia (inclusiv relațiile domestice) sunt: Efeseni 5:21-6:9^[3]; Coloseni 3:18 -4:1; 1 Timotei 2:8-

[1] “Il lavoro è il fondamento su cui si forma la vita familiare, la quale è un diritto naturale ed una vocazione dell'uomo. Questi due cerchi di valori – uno congiunto al lavoro, l'altro conseguente al carattere familiare della vita umana – devono unirsi tra se correttamente, e correttamente permearsi”, în Giovanni Paolo II, *Laborem exercens*, 1981, 10a.

[2] „... si deve ricordare ed affermare che la famiglia costituisce uno dei più importanti termini di riferimento, secondo i quali deve essere formato l'ordine socio-etico del lavoro umano”, în Giovanni Paolo II, *Laborem exercens*, 1981, 10a.

[3] „Supuneți-vă unii altora în frica lui Cristos. Nevestelor, fiți supuse bărbaților voștri ca Domnului; căci bărbatul este capul nevestei, după cum și Cristos este capul Bisericii, El, Mântuitorul trupului. Și după cum Biserica este supusă lui Cristos, tot așa și nevestele să fie supuse bărbaților lor în toate lucrurile. Bărbaților, iubiți-vă nevestele cum a iubit și Cristos Biserica și S-a dat pe Sine pentru ea, ca s-o sfințească, după ce a curățit-o prin botezul cu apă prin Cuvânt, ca să înfățișeze înaintea Lui această Biserică, slăvită, fără pată, fără zbârcitură sau altceva de felul acesta, ci sfântă și fără prihană. Tot așa trebuie să-și iubească și bărbații nevestele, ca pe trupurile lor. Cine își iubește nevasta, se iubește pe sine însuși. Căci nimeni nu și-a urât vreodată trupul lui, ci îl hrănește, îl îngrijește cu drag, ca și Cristos Biserica; pentru că noi suntem mădulare ale trupului Lui, carne din carnea Lui și os din oasele Lui. De aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa, și se va lipi de nevasta sa, și cei doi vor fi un singur trup. Taina aceasta este mare – (vorbesc despre Cristos și despre Biserică) – Încolo fiecare dintre voi să-și iubească nevasta ca pe sine; și nevasta să se teamă de bărbat. Copii, ascultați în Domnul de părinții voștri, căci este drept. „Să cinstești pe tatăl tău și pe mama ta” – este cea dintâi poruncă însoțită de o făgăduință – “ca să fii fericit, și să trăiești multă vreme pe pământ”. Și voi, părinților, nu întărâțați la mânie pe copiii voștri, ci creșteți-i în mustrarea și învățătura Domnului. Robilor, ascultați de stăpânii voștri pământești, cu frică și cutremur, în curăție de inimă, ca de Cristos. Slujiți-le nu numai când sunteți sub ochii lor, ca și cum ați vrea să plăceți oamenilor, ci ca niște robi ai lui Cristos, care din inimă fac voia lui Dumnezeu. Slujiți-le cu bucurie, ca Domnului, iar nu oamenilor, căci știți că fiecare, fie rob, fie slobod, va primi răsplată de la Domnul, după binele pe care-l va fi făcut. Și voi, stăpânilor, purtați-

15; 6:1-2; Tit 2:1-10; 1 Petru 2:18-3:7. Aceste pasaje indică preocuparea creștinilor din secolul I pentru ordine în cele trei relații domestice de bază: soț-soție, părinte-copil, stăpân-sclav. Aceste texte ale Sfintei Scripturi ar trebui însă interpretate luând în considerare contextul social, istoric și cultural în care au fost scrise. Deși motivul stabilirii unor reguli ferme pentru viața domestică este logic, aceste prevederi ale codului familial nu pot fi transformate în reguli atemporale, care pot fi transpuse de-a lungul timpului, fără a fi adaptate noilor contexte socio-culturale.

Relația dintre Dumnezeu și copiii lui Dumnezeu este un model eficient pentru elaborarea unei teologii a relațiilor de familie. Dacă acțiunile lui Dumnezeu față de Israel sunt luate ca model, exercitarea rolului de părinte se caracterizează prin atribute precum iubire, purtare de grijă, receptivitate, disciplinare, dăruire, respect, cunoaștere și iertare. Teologia actuală asupra relațiilor de familie pune accentul pe concepte ca *legământ*, *har*, *împuternicire* și *intimitate*. Oamenii sunt ființe sociale și trăiesc în comunitate. Persoanele care trăiesc prin legământ experimentează atât lupta și conflictul, cât și armonia; în consecință, acestea trebuie să aibă disponibilitatea de a ierta și de a fi iertați de ceilalți, de a accepta legea de conviețuire sub forma tiparelor și a ordinii. Punctul de plecare al oricărei relații de familie este un angajament-legământ, care are în centrul lui iubirea necondiționată. Din stabilitatea și siguranța pe care o determină acest legământ se dezvoltă harul. În această atmosferă de har, membrii familiei au libertatea de a se împuternici unul pe celălalt, de a-și acorda o încredere tot mai mare. Aceasta duce la existența unei intimități mai mari între membrii familiei.

Considerată ca structură fundamentală a societății, celula pe care se bazează viitorul omenirii, leagănul firesc al vieții și sanctuar al iubirii, familia, consfințită prin sacramentul Căsătoriei, reprezintă, în noua economie a mântuirii, școala credinței, începutul legăturii cu Dumnezeu, prima biserică, numită de Conciliul Vatican II "ecclesia domestica"^[1], unde începe, crește și se desăvârșește legătura omului cu Creatorul său. În zilele noastre, într-o lume de multe ori străină și chiar ostilă cre-

vă la fel cu ei; feriți-vă de amenințări ca unii care știți că Stăpânul lor și al vostru este în cer, și că înaintea Lui nu se are în vedere fața omului".

[1] Cf. *Lumen gentium* II, 11.

dinței, familiile creștine au un rol deosebit, fiind focare de credință vie. "Trăind într-o societate zdruncinată și dezmembrată de tensiuni și conflicte, din cauza ciocnirilor violente ale curentelor individualiste și egoiste, fiii trebuie să se îmbogățească nu numai în sensul adevăratei dreptăți, care singură conduce la respectarea demnității personale a fiecăruia, ci mai ales în iubirea adevărată, înțeleasă că grijă sinceră și slujire dezinteresată față de alții, în special față de cei săraci și lipsiți. Familia este prima și fundamentala școală a sociabilității, pentru că este comunitatea de iubire care știe să afle în dăruirea de sine legea care o conduce și o face să crească. Dăruirea de sine, care inspiră iubirea soților între ei, este modelul și norma dăruirii de sine care trebuie să se actualizeze între frați și surori, precum și între diferitele generații care sunt împreună în familie. Comuniunea și participarea la trăirea zilnică în casă, în clipe de bucurie și de dificultate reprezintă cea mai concretă și eficace pedagogie pentru înscrierea activă, responsabilă și fecundă a copiilor în orizontul larg al societății"^[1].

Pe fundamentul asemănării omului cu Dumnezeu „este întemeiată familia înțeleasă ca și comunitate de viață umană, ca și comunitate de persoane unite în dragoste (*communio personarum*)"^[2], ea fiind *Ecclesia domestica*^[3], locul primei școli de viață creștină și „o școală de dezvoltare umană"^[4] în cadrul căreia se primește prima vestire a credinței.

Conform învățăturilor sociale ale Bisericii, familia este chemată să practice respectul față de demnitatea oricărui individ și să ofere un serviciu dezinteresat aceluia care sunt mai nevoiași. Prin iubirea lor, prin dăruirea lor reciprocă, soții găsesc calea spre împlinirea lor umană, spre mântuire, spre desăvârșire, spre sfințenie, se îmbogățesc unul pe altul sufletește, se ajută și se încurajează reciproc, pentru a fi mai aproape de Dumnezeu, mai buni și mai plăcuți în ochii lui Dumnezeu^[5]. Din aceste cauze, Biserica nu va altera și nu va modifica niciodată învățătura proprie despre iubirea conjugală, despre sfințenia căsătoriei

[1] Cf. *Familiaris consortio*, 37.

[2] Giovanni Paolo II, Lettera alle famiglie *Gratissimum sane*, 1994, EV 14/284, Roma.

[3] Conciliul Vatican II a preluat și valorizat acest concept al tradiției patristice, termen utilizat inițial de către Sf. Ioan Crisostomul pentru a defini familia creștină.

[4] Cf. *Gaudium et spes*, 52.

[5] *Idem*, 48, 49.

și despre familie. Ea condamnă orice atentat cum ar fi poligamia sau divorțul, răni ce pot distruge unitatea căsătoriei.

Manifestarea inițială a interesului pentru instituția familiei se înscrie în Doctrina socială a Bisericii în timpul pontificatului papei Leon al XIII-lea. Învățătura acestui pontif exprimă contextul cultural al epocii, nivelul studiilor biblice, mentalitățile și obiceiurile acelor timpuri, precum și viziunea asupra raporturilor dintre Biserică și Stat^[1].

Papa Leon al XIII-lea a dedicat o mare atenție cunoașterii adevărului și promovării căsătoriei prin conținutul Enciclicelor *Inscrutabili Dei Consilio* (21 aprilie 1878) și *Quod apostolici muneris* (28 decembrie 1878). De altfel, Papa Pecci a fost primul Pontif modern care s-a pronunțat în mod ferm și radical ca apărător al familiei și al căsătoriei creștine, conștientizând noile progrese epocale care duceau spre seccarea principalei rădăcini religioase a acestora.

Referitor la căsătorie, papa Leon nu a încetat niciodată să lupte pentru absoluta demnitate sacramentală, care trebuia să rămână în unica competență a Bisericii și a nimănui altcuiva. Documentul leonian cel mai relevant în această privință, și apoi preluat de mulți dintre succesorii săi ca și punct de referință, este Enciclica *Arcanum Divinae Sapientiae* (făcută publică în data de 10 februarie 1880). Aceasta reprezintă prima Enciclică dedicată în totalitate căsătoriei creștine, document în care papa Leon a manifestat o apărare fermă a legământului matrimonial în importanța sa demnitate creștină, prin prezentarea valorilor esențiale ale familiei, analizate din perspectiva schimbărilor sociale.

În acest document pontifical se face referință clară la teoriile secularizante^[2] despre căsătorie și despre familie, enumerându-i pe cei care au asaltat „cu ostilitate deschisă căsătoria creștină: (...), mormonii,

[1] Cf. Toso M., *op.cit.*, pp. 71-78.

[2] În viziunea „socialismului utopic” familia era destinată să dispară. În viitoarea societate a muncii, bărbații și femeile vor fi absorbiți de munca în structurile productive, în contextul în care familia ar fi cedat în fața unităților productive și a societății (Cf. Engels F., *L'origine della famiglia, della proprietà e dello stato*, *op. cit.*, pp. 54-114). F. Engels și K. Marx, care își fondaseră teoria asupra familiei pe antropologia evoluționistă (în concepția căreia natura umană nu exista), prevedeau extincția familiei, alături de dispariția societății burgheze și a celei capitaliste.

simoniacii, falansterienii, comuniștii”^[1], și, ulterior, după ce a amintit despre „așa-zisele căsătorii civile”^[2], „naturaliștii”^[3] și „regaliștii”^[4].

Conform viziunii expuse în acest document pontifical, căsătoria are două finalități: unul altruist (*bonum prolis*), celălalt al binelui persoanelor (binele cuplului). La o atentă lectură a textului se observă ideea – niciodată expusă anterior – conform căreia familia este locul de sfințire pentru soți . Acest adevăr va constitui o semnificație amplu dezvoltată în documentele Conciliului Vatican II.

De asemenea, în această enciclică este afirmat principiul autorității soțului, definit ca fiind „*familiae princeps*”^[5]. Astfel, citând pasaje extrase din Scrisoarea către Efeseni (în special 5, 2-25), papa Leon al XIII-lea nu vorbește despre reciproca supunere între soți, ci numai despre supunerea soției față de soțul ei, iar „caritatea divină trebuie să fie o continuă moderatoare a datoriilor lor”^[6]. Referitor la copii, papa Leon al XIII-lea a afirmat că aceștia „trebuie să se supună părinților și să le aducă cinste”^[7].

Împotriva celor care susțineau caracterul uman al instituției familiei, papa Leon al XIII-lea a promovat ideea unui dublu fundament: uman și divin^[8]. În *Arcanum Divinae Sapientiae* Sfântul Părinte a expus cu o extremă rigoare și în mod analitic originea adevărată și autentică a căsătoriei. Pornind de la *Geneză*, acesta a ajuns la următoarele concluzii: „acea uniune a femeii și a bărbatului, încă de atunci [adică de la *Geneză*] a arătat două proprietăți principale și foarte nobile, mai exact unitatea și perpetuitatea. Acest lucru îl vedem declarat și ratificat în mod solemn de Evanghelie cu autoritatea divină a lui Isus Cristos”. Din cuvintele lui Leon al XIII-lea se înțelege în mod incontestabil faptul conform căruia

[1] Cf. *Arcanum Divinae Sapientiae*, 51.

[2] *Idem*, 52.

[3] *Idem*, 53. Pentru *naturaliști*, dependenți de cultura iluministă și raționalistă care utiliza un concept de „natură umană” eliberat de orice referire la supranatural, familia nu reprezenta o *realitate sacră*, ci era doar o *instituție de origine umană*, care depindea de *arbitrariul omului*, o *realitate artificială*, construită de voința umană.

[4] *Idem*, 55. Pentru *regaliști* (care erau susținători ai regelui mai mult decât ai Bisericii) se distingea *contractul matrimonial* (aflat în competența Statului) de *sacrament* (rezervat autorității Bisericii).

[5] Cf. *Arcanum Divinae Sapientiae*, 50.

[6] *Ibidem*.

[7] *Ibidem*.

[8] *Idem*, 52.

căsătoria este o uniune indisolubilă, deoarece, odată ridicată de Cristos la demnitatea sacramentală, cum este cazul și al oricărui alt sacrament, facultățile umane nu pot stabili nici sfârșitul și nici desfacerea uniunii: „Isus Cristos a înnobilit prin prezența sa nunta din Cana Galileii, [și deci] a ridicat căsătoria la demnitatea de Sacrament, în același timp făcând astfel încât soții să obțină sfințenia chiar prin căsătorie. Prin aceasta, [Cristos] a perfecționat iubirea naturală și a strâns mai puternic prin legătura carității divine uniunea soțului cu soția, indivizibilă prin propria sa natură. În căsătoria creștină contractul nu poate fi separat de Sacrament; este deci clar că orice legământ drept între creștini este în sine și pentru sine Sacrament”.

Papa Leon al XIII-lea a scos în evidență faptul că o căsătorie, întrucât servește la conservarea societății umane, are implicații civile. Cu toate acestea, căsătoria este un sacrament, astfel încât este subiect al autorității Bisericii^[1]. O astfel de realitate făcea astfel încât căsătoria creștină (tocmai pentru că era înainte de orice alt lucru sacrament și apoi act civil) să fie un prerogativ absolut al Bisericii: „cu toate acestea, căsătoria arătându-se prin propria sa natură ca lucru în totalitate sfânt, este drept să fie reglementată și moderată nu prin puterea Principilor, ci de autoritatea divină a Bisericii, care are magisteriul lucrurilor sfinte”. Pentru apărarea acestui prerogativ de jurisdicție la care nu se putea renunța, Leon al XIII-lea a avut mult de luptat și multe de spus, în timpurile când începea să fie recunoscută pe cale legislativă căsătoria civilă (tendințe încurajate în special de spirite burgheze ale epocii), prin care Statul își atribuia în mod arbitrar facultatea de a decide soarta căsătoriei, cu tendința de descreștinare a acesteia.

Individualismul liberal și socialismul colectiv urmăreau o idee comună despre legalizarea divorțurilor, aspect direct legat de introducerea căsătoriei civile. În acest sens, enciclica *Arcanum Divinae Sapientiae* exprimă preocuparea pentru neajunsurile care derivă din divorț^[2]: „se diminuează bunăvoința reciprocă; se oferă dăunătoare imbolduri către infidelitate; se prejudiciază bunăstarea și educația fiilor; se dă ocazie pentru dizolvarea societății domestice; se răspândesc germenii discor-

[1] Cf. *Arcanum Divinae Sapientiae*, 55.

[2] În Belgia, divorțul se practica încă din 1809.

diei între diverse familii; este diminuată și înjosită demnitatea femeilor care, după ce au servit pasiunii bărbaților, riscă să fie abandonate”^[1].

Referitor la tema gravă a sciziunii, care părea tot mai profundă, dintre căsătoria „religioasă” și cea „civilă”, este importantă și epistola leoniană *Il divisamento*, în care era revendicată cu litere clare prioritatea religioasă a căsătoriei, apreciind ca de neconceput o subordonare a efectelor religioase față de cele civile (după cum din păcate s-a întâmplat mai târziu). Papa Pecci, într-un mod destul de prevăzător, a separat cu privire la căsătorie sferile respective de competență ale Bisericii și ale Statului, fără însă a le face independente una față de cealaltă: primei trebuia să îi fie atribuit aspectul sacramental-religios, și celei de-a doua aspectul civil. A separa (dar nu a despărți) fără ambiguități cele două domenii era o premiză determinantă, deoarece, după cum considera papa Leon al XIII-lea, nu este dreptul niciunei părți să invadeze domeniile care nu îi aparțin: „nu este potrivit să declarăm ca puterea civilă să dispună și de efectele civile ale căsătoriei, ci să lase Bisericii ceea ce privește căsătoria în sine. În zadar ar fi însă o distincție între contract și Sacrament; astfel se face că, administrarea sacramentelor aparținând în mod exclusiv Bisericii, orice intruziune a autorității politice în contractul matrimonial, și nu doar în efectele acestuia, este o uzurpare profanatoare”^[2].

Mențiuni mai mult sau mai puțin incisive referitoare la acest subiect apar în multe alte texte. De exemplu, în Alocuțiunea *Sullo scorcio di quest'anno*, adresată de Papa Pecci preoților Diecezei din Roma pentru sanctificarea familiei, și unul dintre ultimele texte ale Pontificatului său, precum și în Epistola *Dum multa*, adresată Episcopilor din Ecuador împotriva difuziunii încheierii căsătoriei civile în defavoarea celei religioase: „în conformitate cu îndatorirea Noastră supremă care Ne face păstrători ai legii divine și ecleziastice, Ne ridicăm vocea și condamnăm în totalitate așa-numitele legi matrimoniale civile promulgate în Ecuador”^[3].

Enciclica *Rerum novarum* (datată în 15 mai 1891), despre condiția muncitorilor, a reprezentat începutul oficial al Doctrinei Sociale a

[1] Cf. *Arcanum Divinae Sapientiae*, 60.

[2] Cf. *Il divisamento*, pp. 393-398.

[3] Cf. *Sullo scorcio di quest'anno*, p. 104.

Bisericii, deoarece a pus pentru prima oară în lumină termenii fundamentali ai noii civilizații – societatea industrială, având în același timp meritul de a aduce în conștiința comunitară a Bisericii situația conflictuală a noului context social și încercarea de a oferi soluții eficiente în mod sistematic. Acest document pontifical reprezintă esența învățăturilor expuse în peste 50 de studii și cercetări ale școlii sociale creștine^[1], „sigiliul supremei autorități a unei doctrine dezvoltate în mod lent dar sigur, prin meritele studiului și activității unor înzestrați și entuziaști membri ai ierarhiei și laicismului catolic”^[2].

Enciclica *Rerum novarum* propune orientări practice pentru reforma organizării muncii, a raporturilor economice, a unei legislații sociale favorabile dezvoltării familiei. În acest context, papa Leon al XIII-lea a sugerat, în mod special, protecția muncii femeilor și a copiilor, două categorii sociale adesea suprasolicitate de sarcini inadecvate particularităților de sex și de vârstă^[3]. În cercurile catolice de studii sociale, munca femeilor în industrie reprezenta o temă importantă: în esență, acest aspect era contestat și se propunea cu insistență diminuarea lui. Cu privire la acest aspect, papa Leon afirma: “Anumite tipuri de muncă nu sunt adaptate femeilor, create prin natura lor pentru munci domestice, care protejează cu precădere onestitatea sexului slab, având o naturală corespondență cu educația copiilor și cu bunăstarea casei”^[4].

Tot în acest document, papa Leon a abordat și problematica „salariului just”^[5] și a „salariului familial”^[6]; deși nu într-o manieră la fel de explicită ca Papa Pius al XI-lea (în enciclica *Quadragesimo Anno*), papa Leon a afirmat că muncitorul trebuie „să primească un salariu suficient pentru a se întreține pe sine și familia sa”, în mod „sobru și onest”^[7]

[1] Cf. Martina G., *La Chiesa nell'età del liberalismo*, vol. 4 (ediția a VI-a), Morcelliana, Brescia, 1987, pp. 20-61.

[2] Cf. Antonazzi G., *L'Enciclica „Rerum novarum”, Testo autentico e redazioni preparatorie dai documenti originali*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1957, p. 8.

[3] Cf. *Rerum novarum*, 35. Programul de muncă, în acea perioadă, ajungea până la 14-17 ore zilnic; în aceste munci erau angajate fără discriminare femeii și chiar copii (uneori mai mici de 6 ani). Aceste condiții de viață au fost relatate de C. Dickens (1812-1870) în romanele sale celebre (cf. Martina G., *op. cit.*, pp. 20-21).

[4] Cf. *Rerum novarum*, 35.

[5] *Idem*, 17 și 36a.

[6] *Idem*, 38.

[7] *Idem*, 37.

(prin termenul de „suficient” făcându-se referire la un nivel superior simplei supraviețuirii). Acest aspect a declanșat numeroase polemici, confirmând conștientizarea de către societate a raportului complex (și dificil din punct de vedere pragmatic) dintre muncă, salariu și societatea domestică. Satisfacerea exigenței referitoare la „salariul just” garanta un nivel de viață decent pentru muncitor și familia sa. Astfel, capul familiei devenea capabil să vegheze asupra bunăstării propriilor copii^[1]. Reiese din această observație interesul Învățăturii sociale a Bisericii în vederea apărării dreptului de proprietate privată și, implicit, a dreptului la un spațiu de securitate pentru bunăstarea și viitorul societății domestice.

Referitor la raporturile între tată și copii, suveranul pontif afirma în această enciclică: „fiii sunt imaginea tatălui” și „aproape o expansiune și continuare a persoanei sale”^[2] (acest lucru însă nu este valabil și față de imaginea mamei).

Papa Leon a dezvoltat și tema raporturilor dintre familie și Stat, pronunțându-se în apărarea autonomiei familiei (pe care o considera o societate înzestrată „cu putere proprie, paternă”^[3]), amenințate de intervenția excesivă a societății politice. Legitima independență a „societății domestice” era fundamentată pe argumentul conform căreia aceasta era „anterioară, din punct de vedere istoric, societății civile”^[4]. Statul putea interveni doar dacă familia întâmpina greutăți pe care nu le putea rezolva singură^[5]. Este vorba despre principiul subsidiarității (tratat în formă incipientă), care va fi dezvoltat și definit într-un mod de necontestat după aproximativ 40 de ani, de către papa Pius al XI-lea.

În documentele pontificale ale papei Leon al XIII-lea nu pot fi regăsite în mod explicit orientări socio-pastorale despre familie, dar se poate observa începutul unei politici familiale, în contextul expunerii propriei viziuni asupra scopului politicii și al guvernanților. Astfel, bunăstarea familiilor este considerată un factor de prosperitate al națiunilor^[6]. De asemenea, suveranul pontif a insistat asupra îndeplinirii dreptății so-

[1] *Idem*, 10a.

[2] *Ibidem*.

[3] *Idem*, 10b.

[4] *Ibidem*.

[5] *Idem*, 11.

[6] Cf. *Rerum novarum*, 26.

ciale și a responsabilității statului de a se îngriji de bunăstarea muncitorilor, deoarece aceștia alcătuiesc, prin intermediul familiei, corpul social^[1] (fără însă ca aceasta să presupună o substituție a familiei de către stat^[2]). De asemenea, în *Rerum novarum* a sugerat o intervenție din partea statului în familie, considerând-o „instituită conform legii lui Dumnezeu și principiilor naturale”, astfel încât să nu fie distruse „relațiile naturale din familie”^[3].

Papa Leon al XIII-lea a subliniat necesitatea zilei de odihnă (repausul în zi de sărbătoare) pentru muncitori (și, în consecință, pentru familie), deoarece aceasta, alături de religie, întrerupe monotonia vieții cotidiene pentru a ne orienta către bunurile cerești și spre practicarea cultului datorat lui Dumnezeu^[4].

Începuturile unor orientări socio-pastorale (debutul unei politici și legislații sociale^[5]) pot fi regăsite în expresia: „atunci când muncitorul primește un salariu suficient pentru a se întreține pe sine și familia sa”^[6], deoarece poate fi conturat conceptul de „salariu familial” (termen ce va fi ulterior larg dezbătut și dezvoltat în învățătura socială a Bisericii).

De asemenea, referitor la debutul unor politici sociale, se poate observa faptul că papa Leon al XIII-lea a încurajat activitățile orientate în vederea „dobândirii de bunuri”, astfel încât să fie reduse distanțele dintre clasele sociale, „imensa distanță dintre sărăcia extremă și bogăția de vârf”^[7]. Tot astfel, a recomandat ca proprietatea privată să nu fie „oprimată de impozite excesive”^[8], ceea ce, cu siguranță, ar afecta foarte mult bunăstarea familiilor micilor proprietari.

În încheierea enciclicei *Rerum novarum*, Papa Leon a lăudat eforturile „preoților seculari și ale ordinilor religioase”^[9], care se dedică

[1] *Idem*, 27a.

[2] *Idem*, 28.

[3] *Idem*, 29a.

[4] *Idem*, 33.

[5] *Idem*, 34.

[6] *Idem*, 38.

[7] *Idem*, 39.

[8] *Ibidem*.

[9] Cf. *Rerum novarum*, 45.

apostolatului social, în vederea îmbunătățirii/dezvoltării bunăstării individuale și familiale a muncitorilor^[1].

Pentru papa Leon, familia este o societate, dar și un „sanctuar”, care trebuie sprijinit doar dacă este afectat de necesități și sărăcie. În consecință, familia trebuia inclusă în discursurile politice și, deci, în atenția factorilor decizionali guvernamentali.

În concluzie, aspectele expuse arată într-adevăr în ce măsură apărarea dimensiunii sacramentale a căsătoriei și a religiozității familiei reprezentau pentru papa Leon al XIII-lea o prioritate deloc secundară între sarcinile care apăsau, uneori atât de greu, asupra autorității și deciziilor sale. Conform concepțiilor Sfântului Părinte, criza pe care o traversa societatea în epoca respectivă^[2] putea fi depășită numai printr-o recuperare a ordinii religioase și morale creștine și acceptând cu încredere influența Bisericii în societate^[3].

Bibliografie

Magisteriul pontifical

1. Conciliul Vatican II (1964). Constituția dogmatică despre Biserică *Lumen gentium*, AAS/57, 5-71, Roma.
2. Conciliul Vatican II (1965). Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, EV/1, 1253-1467, Roma.
3. Giovanni Paolo II (1981). Enciclica *Laborem exercens*, EE/8, 206-338, Roma.
4. Giovanni Paolo II (1981). Exortația apostolică *Familiaris consortio*, AAS/74, 81-191, Roma.
5. Giovanni Paolo II (1994). Lettera alle famiglie *Gratissimum sane*, EV 14/284, Roma.
6. Leone XIII (1878). Enciclica *Inscrutabili Dei Consilio*, AAL, vol. I, Roma.

[1] *Ibidem*.

[2] Lumea socială, politică și economică a acelor timpuri suferea din cauza unor concepte capitaliste protejate de un liberalism ce favoriza îmbogățirea unui număr restrâns de persoane și determina sărăcirea multora.

[3] Cf. *Arcanum Divinae Sapientiae*, 61-62.

7. Leone XIII (1878). Enciclica *Quod apostolici muneris*, BP I, 26-41, Roma.

8. Leone XIII (1880). Enciclica *Arcanum Divinae Sapientiae*, EE/3, 111-181, Roma.

9. Leone XIII (1891). Alocuțiunea *Sullo scorcio di quest'anno* în *Tutte le encicliche*, ediție îngrijită de Ugo Bellocchi, Libreria Editrice Vaticana, vol. 6, Roma, 1997.

10. Leone XIII (1891). Enciclica *Rerum novarum*, EE/3, 861-938, Roma.

11. Leone XIII (1893). Scrisoarea *Il divisamento*, CIC Fontes, vol. 3, nr. 617, Roma.

12. Leone XIII (1902). Epistola *Dum multa*, CIC Fontes, vol. 3, nr. 651, Roma.

13. Papa Pius al XI-lea (1931). Enciclica *Quadragesimo Anno*, în *Le encicliche sociali dei Papi*, ediție îngrijită de Iginio Giordani, Editura Studium, Roma, 1944.

Studii

1. Anfossi G. (1995). *Famiglia e Lavoro, Un crocevia*, (lucrare colectivă, ediție îngrijită de PIEM-ME), Casale Monferrato, Alessandria.

2. Antonazzi G. (1957). *L'Enciclica "Rerum novarum", Testo autentico e redazioni preparatorie dai documenti originali*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma.

3. Engels F. (1970). *L'origine della famiglia, della proprietà e dello Stato*, Editori Riuniti, Roma.

4. Frosini G. (1996). *Il pensiero sociale dei Padri*, Queriniana, Brescia.

5. Martina G. (1987). *La Chiesa nell'età del liberalismo*, vol. 4 (ediția a VI-a), Morcelliana, Brescia.

6. Tosso M. (1994). *Famiglia, Lavoro e Società*, Las, Roma.